

SZÉKFOGLALÓ ELŐADÁSOK A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIÁN

Petőfi Sándor János

*A SZEMIOTIKAI TEXTOLÓGIA
ELNEVEZÉSŰ SZÖVEGTANI
DISZCIPLÍNA MEGOKOLTSÁGÁRÓL,
JELLEMZŐ JEGYEIRŐL
ÉS ALKALMAZÁSÁRÓL*

Terintetes Nagy 97

személyi szabályainak 32. és a leg szót:
újraújra választott tag, a külső kivétel
szabályába tartozó dolgozat felolvasásáért,
személyes megnevezés esetén beüldöz-
legfelelt egy év alatt széklet foglalt; külsőben meg-

széklet megnevezésén.
Lehetetlen esetek, melyekben kivált vidéken la-
gátolhatatlan a határidőt megtartani: de hallgat-
elűzni a szabály megnevezés tartatását, amelyet
mint összes szabályzatunkat székletünk tekintetén
következéseire figyelmeztetünk. J. Aladein
széklettel.

Indoklásba hozatik tehát, hogy egyetlene az
1861. igt. választott székletfoglalt által megnevezés
széklet foglalt neve a hivatalból kitöröltesse, az 1861-
és 1865-ig választott a szabályokra emeltesse, jö-
vőre pedig a titokzatos hivatal oda utasítsa, hogy
evidenciában tartás végett az újon választottakat,
míg széklet nem foglaltat, a sorozatba fel ne vegye.

853
1865

Jan. 26. 1865.
Zollner Mór
Lugany Béla
Hollán Ernő

Kemény László
Königsberg László
Jóshörményi János
r. tag Jolly János utaz
Gyengyfalva

Petőfi Sándor János

A *SZEMIOTIKAI TEXTOLÓGIA* ELNEVEZÉSŰ SZÖVEGTANI
DISZCIPLÍNA MEGOKOLTSÁGÁRÓL, JELLEMZŐ JEGYEIRŐL
ÉS ALKALMAZÁSÁRÓL

(Szemléltető példa: egy multimedialis szöveg szemiotikai-textológiai
megközelítése)

SZÉKFOGLALÓK
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIÁN

A 2007. május 7-én megválasztott
akadémikusok székfoglalói

Petőfi Sándor János

A SZEMIOTIKAI TEXTOLÓGIA
ELNEVEZÉSŰ SZÖVEGTANI
DISZCIPLÍNA MEGOKOLTSÁGÁRÓL,
JELLEMZŐ JEGYEIRŐL ÉS
ALKALMAZÁSÁRÓL

(Szemléltető példa: egy multimediális szöveg szemiotikai-
textológiai megközelítése)

Magyar Tudományos Akadémia • 2014

Az előadás elhangzott 2008. április 7-én

Sorozatszerkesztő: Bertók Krisztina

Olvasószerkesztő: Laczkó Krisztina

Borító és tipográfia: Auri Grafika

ISSN 1419-8959

ISBN 978-963-508-782-2

© Petőfi Sándor János örököse

Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia
Kiadásért felel: Lovász László, az MTA elnöke
Felelős szerkesztő: Kindert Judit
Nyomdai munkálatok: Kódex Könyvgyártó Kft.

BEVEZETÉS

Székfoglaló beszédemben először a szövegtani kutatás olyan alapkérdéseivel foglalkozom mint a szöveg és szövegség fogalma, a szövegtani kutatás lehetséges tárgyai, a szövegek megformáltságának vizsgálatára irányuló kutatás diszciplínakörnyezete, a „szemiotikai textológia” elnevezésű diszciplína jellemző tulajdonságai.

Az alapkérdések tárgyalása után a szemiotikai textológia multimediális szövegek megformáltságának az elemzésében való alkalmazására mutatok be röviden egy-két példát.

Beszédem három fő tematikus egysége a következő:

(T) A szöveg és a szövegség hordozóinak szemiotikai-textológiai fogalma

T/1: a verbális szöveg szemiotikai-textológiai fogalma,

T/2: a verbális képződmények szövegsége hordozóinak szemiotikai-textológiai fogalma,

T/3: a nyelvi szövet és a világdarabok kapcsolata.

(Σ) A szövegek megformáltságának vizsgálatára irányuló kutatás

Σ/1: a szövegek megformáltságának vizsgálatára irányuló kutatás diszciplínakörnyezete,

$\Sigma/2$: a „szemiotikai textológia” elnevezés megokoltsága,

$\Sigma/3$: a szemiotikai textológia jellemző tulajdonságai.

(A) A szemiotikai textológia multimediális szövegek megformált-ságának elemzésében való alkalmazása

(T) A VERBÁLIS SZÖVEG ÉS A SZÖVEGSÉG HORDOZÓINAK SZEMIOTIKAI- TEXTOLÓGIAI FOGALMA

T/I: a verbális szöveg szemiotikai-textológiai fogalma

A szakirodalomban a *szöveg* fogalmának általában lexikai elemekből létrehozott *verbális képződményekkel* kapcsolatos használatával és kétféle értelmezésével találkozunk.

- Az egyik szerint egy *verbális képződmény fizikai teste (nyelvi szövete)* nevezendő szövegnek, és ehhez kell utalt entitásként egy *világdarabot* (egy *tényállás-konfigurációt*) hozzárendelni.
- A másik szerint egy *verbális képződmény nyelv szövege egy hozzárendelt világdarabbal (tényállás-konfigurációval) együtt* nevezendő szövegnek.

A további fejtegetések szempontjából itt csupán az a tény fontos, hogy akármelyik változattal értünk is egyet, a *szöveg* szakszó használatával (a *szövegség* értelmezésével) kapcsolatban egy *világdarab* (egy *tényállás-konfiguráció*) figyelembevétele elengedhetetlenül szükséges.

T/2: a verbális képződmények szövegsége hordozóinak szemiotikai-textológiai fogalma

A szemiotikai textológia elméleti keretében a verbális képződmények *szövegségének* hordozóira utaló elemekként a következő szakszavak használatosak.

- A *nyelvi szövet* összefüggőségére vonatkozóan *konnexitásról* (*szintaktikai* – általánosabb értelemben *formai* – *összefüggőségről*) és *kobézióról* (*nyelvi-szemantikai* – *nyelvi-jelentéstani* – *összefüggőségről*) szokás beszélni mint többé-kevésbé magában a nyelvi szövetben kimutatható tulajdonságokról, és a szövegséget biztosító *koberenciáról* mint a nyelvi szövethez „kívülről” hozzárendelőről.
- A *világdarabok* (a *tényállás-konfigurációk*) összefüggőségére vonatkozóan „*a tényállás-konfiguráció szerves egysége*” szakkifejezést alkalmazunk abban az értelemben, hogy csak egymással szerves egységet alkotó tényállások tekinthetők olyan *világdarabnak*, amely képes egy nyelvi képződmény *szövegségét* (*koberenciáját*) biztosítani.

T/3: a nyelvi szövet és a világdarabok kapcsolata

Lássunk itt néhány, *két mondatból álló* verbális képződményt nyelvi szövetük és a velük kapcsolatban figyelembe vehető világdarabok (tényállás-konfigurációk) viszonyának a szemléltetésére.

(**1**) Nyelvi képződmények *konnexitását* és az általuk (feltehetően) utalt *világdarabok* viszonyát szemléltessék a következő példák:

- (1a) *Tegnap éjszaka háromszor felébredtem.
Rosszakat álmodtam.*

E két mondat között szintaktikai kapcsolatot teremt a *felébredtem* és *álmodtam* szóalakok egyes szám első személyre utaló toldaléka. Más szóval: a nyelvi képződmény *konnex* és mint *szöveg* is elfogadható, mert a mondatai által utalt tényállások szerves egységet alkotnak.

De vajon a konnexitás önmagában mindig elegendő-e egy képződmény szövegségének a biztosításához? Könnyen belátható, hogy nem, ahogy azt az (1b) példa bizonyítja.

- (1b) *Tegnap éjszaka háromszor felébredtem.
Öt évvel ezelőtt egy jó filmet láttam.*

A nyelvi képződményt alkotó két mondat között a *felébredtem* és *láttam* szóalakok egyes szám első személyű toldaléka itt is szintaktikai kapcsolatot hoz létre. A nyelvi képződmény tehát *konnex*, de *mint szöveg nem fogadható el, mert a két utalt tényállás itt* – ellentétben az (1a) képződmény mondatai által utalt két tényállással – *nem alkot szerves egységet*.

(2) Nyelvi képződmények *kobézióját* és az általuk (feltehetően) utalt *világdarabok* viszonyát szemléltessék a következő példák.

- (2a) *Tegnap éjszaka háromszor felébredtem.
Először egy rossz álmra, másodszer valami zajra, harmadszor egy telefonbűvásra.*

E két mondat között nem áll fenn szintaktikai kapcsolat, azaz a nyelvi képződmény nem *konnex*. Nyelvi-jelentéstani kapcsolatot teremt viszont közöttük a *háromszor* szóalak és az *először, másodszer, harmadszor* felsorolás. Más szóval: a nyelvi képződmény *kobeztv*, és mint *szöveg* is elfogadható, mert a mondatai által utalt tényállások szerves egységet alkotnak. De vajon a kohézió önmagában mindig elegendő-e egy képződmény szövegségének a biztosításához? Könnyen belátható, hogy nem, ahogy azt a (2b) példa bizonyítja.

- (2b) *Tegnap éjszaka háromszor felébredtem.
Tegnapelőtt a ma bolnapután volt.*

E két mondat között itt sem áll fenn szintaktikai kapcsolat, azaz a nyelvi képződmény nem konnex. A két mondat között a *tegnap* szó, valamint a *tegnapelőtt*, a *ma* és a *bolnapután* szóalakok azonban itt is nyelvi-jelentéstani kapcsolatot hoznak létre. A nyelvi képződmény tehát *kobeztv*, de *mint szöveg nem fogadható el, mert a két utalt tényállás* itt – ellentétben a (2a) képződmény mondatai által utalt két tényállással – *nem alkot szerves egységet*.

(3) A következő példa másfelől azt szemlélteti, hogy egy két mondatból álló képződmény szövegségét nyelvi szövetének konnexitása és/vagy kohéziója hiányában is biztosítani tudja egy szerves egységet alkotó tényállás-konfiguráció.

*Tegnap éjszaka háromszor felébredtem.
Erős szélvihar volt.*

Ezt a képződményt nagy valószínűséggel mindnyájan el tudjuk fogadni koherens szövegnek, jóllehet sem szintaktikai, sem nyelvi-jelentéstani kapcsolat nincs a nyelvi szövet két mondata között. Más szóval e képződmény *se nem konnex, se nem kobeztv*, de *elfogadható szövegnek*. E két mondatot ugyanis összekapcsolja az, hogy *az általuk utalt tényállásokat szerves egységet képező tényállásoknak tudjuk tartani*, minthogy okozat-ok összefüggést tudunk feltételezni közöttük.

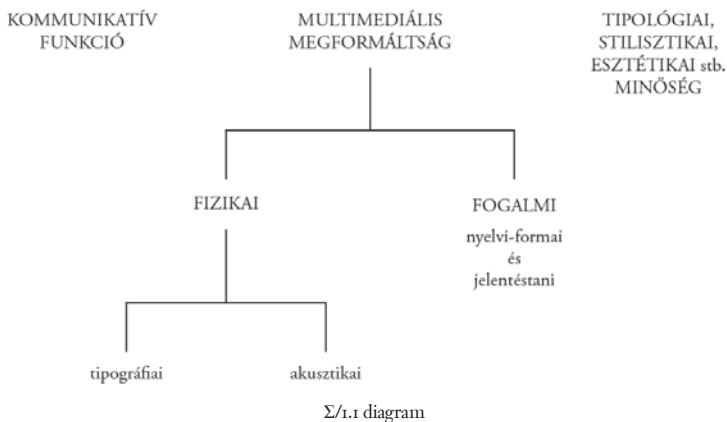
Ezekből a röviden kommentált példákból az a következtetés vonható le, hogy *egy nyelvi képződmény szövegsége nem nyelvi szövetének konnexitásától és/vagy kohéziójától, hanem a hozzá rendelhető világdarabot alkotó tényállások szerves egységtől függ*. Ez egyben azt is jelenti, hogy *egy nyelvi képződmény szövegsége kizárólag nyelvészeti eszközökkel se fel nem fedhető, se le nem írható*.

(Σ) A SZÖVEGEK MEGFORMÁLTSÁGÁNAK VIZSGÁLATÁRA IRÁNYULÓ KUTATÁS

Σ/1: a szövegek megformáltságának vizsgálatára irányuló
kutatás diszciplínakörnyezete

A nyelvi képződményekhez különféle tulajdonságok rendelhetők. A legfontosabbakat a Σ/1.1. diagram ábrázolja.

A NYELVI KÉPZŐDMÉNYEKHEZ RENDELHETŐ FŐBB TULAJDONSÁGOK

A megformáltság *fizikai* és *fogalmi* „arculatának” megkülönböztetése, de egyidejű figyelembevétele alapján valamennyi nyelvi képződmény *multimédiálisnak* tekinthető.

Bármely *diszciplína* létrehozásához, ha célja, hogy optimális módon tegye lehetővé verbális összetevőt is tartalmazó multimediális szemiotikai képződményeken és képződményekkel (kommunikátumokon és kommunikátumokkal)

végrehajtandó valamennyi releváns művelet elvégzését, egy *átfogó diszciplínakörnyezet* figyelembevételére van szükség. (Lásd a S/1.2 táblázatot, amelyben a *kommunikátum* szakszóval kommunikációs helyzetekben létrehozott tetszőleges jelegyüttesekre utalok).

Az átfogó diszciplínakörnyezet *középső szektora* azt szemlélteti, hogy ezeknek a textológiai diszciplínáknak nevezett eszköztáraknak

- egyfelől együtt kell tudni működniük olyan médiumoktól függő *társtudományokkal*, mint a poétika, retorika, stilisztika stb.,
- másfelől ösztönözniük kell a különféle elemi és összetett kompozícióegységek „nyelvi szövetét” elemezni és leírni tudó (úgyisintén médiumoktól függő) *nyelvészeti diszciplínák* létrehozására.

Az *alsó* szektor azt juttatja kifejezésre, hogy a textológiai kutatás számára *multidiszciplináris alapozásra* van szükség, mert a szövegek, mint kommunikációs helyzetekben létrehozott multimédiális komplex jelek, megformáltságának a feltárásához és leírásához olyan elméleti apparátusra van szükség, amely figyelembe veszi a filozófia, a szemiotika, a kommunikációelmélet, a pszichológia, a tudásszociológia stb. különféle részdiszciplínáiban, valamint a formális és az empirikus metodológiák kutatásában elért eredményeket.

A *felső* szektor végül azt jelzi, hogy egy textológiai diszciplína létrehozásánál gondolni kell azokra a kölcsönhatásokra, amelyek a különféle kommunikátumtartományok és a létrehozandó diszciplína között fennállhatnak: a létrehozandó diszciplína felépítése olyan kell, hogy legyen, amely ki tudja elégíteni az egyes kommunikátumtartományok elvárásait.

S/1.2 táblázat. A nyelvi képződmények megformáltságának vizsgálatára irányuló kutatás átfogó diszciplínakörnyezete

M-D

Különböző kommunikátumtartományok makrodiszciplínái

A mindennapi kommunikáció. A tudományos, a jogi, a biblikus, az irodalmi stb. kommunikáció kommunikátumtartományának makrodiszciplínája

Ny-D nyelvészeti diszciplínák

*verbális összetevővel is
rendelkező
multimediális
kommunikátumok*
Ny-diszciplínái

===

*Általános
Ny-diszciplínák*

Ny-diszciplínák:
rendszer-
nyelvészet,
a rendszer
használatának
nyelvészete,
'szöveg'-
nyelvészet,
[metrika]

T-D textológiai diszciplínák

*verbális összetevővel is
rendelkező
multimediális
kommunikátumok*
T-diszciplínái

===

*Általános
T-diszciplínák*

T-diszciplínák:
bármely
diszciplína,
amelynek célja
szövegek (részleges
vagy teljes) formai
és/vagy szemantikai
architektonikájának
elemzése és leírása

T-társD textológiai társdiszciplínák

*verbális összetevővel is
rendelkező
multimediális
kommunikátumok*
T-társdiszciplínái

===

*Általános
T-társdiszciplínák*

T-társdiszciplínák:
poétika
[szövegtypológia],
narratológia,
retorika,
stilisztika,
esztétika

MdA-D

A multidiszciplináris alapozás diszciplínái

*filozófia, pszichológia, szemiotika, tudásszociológia, kommunikációelmélet,
formális és empirikus metodológiák*

Σ/2: a „szemiotikai textológia” elnevezés megokoltsága

A nyelvi képződmények megformáltságának vizsgálatával foglalkozó új keletű diszciplína elnevezésének alakulása egyértelműen alátámasztja a fenti megfontolásból levont következtetést.

(r) Minthogy ez az új keletű diszciplína nyelvészeti indíttatású, kézenfekvő, hogy kezdetben elnevezései is a *nyelvészetre* utaltak:

- A kutatók (beleértve önmagam is) eleinte a *szöveggrammatika* elnevezést kezdték használni. Hamar be kellett azonban látnunk, hogy szöveggrammatikáról a szó szoros (a mondatgrammatikának megfelelő) értelmében nem lehet beszélni: a mondatok grammatikai szerkezetét egy predikátum és az általa meghatározott argumentumok határozzák meg. Szövegek egészére vonatkozóan a predikátummal analóg funkciót betöltő elem nem értelmezhető. A szöveggrammatika elnevezés alkalmazása tehát nem célszerű.
- Jobban járt (jobban jár) a *szövegnyelvészet* elnevezés, amellyel kapcsolatban csak arról kellett (kell) lemondani, hogy vele egy olyan – szövegek vizsgálatával foglalkozó – diszciplínára utaljunk, amely képes arra, hogy a szövegek megformáltságával kapcsolatban felmerülő *valamennyi releváns kérdés* tárgyalásához megfelelő elméleti eszköztárat szolgáltatson. Ilyen szövegnyelvészet ugyanis nincs, és nem is lehetséges. Ez viszont nem jelenti azt, hogy ne lenne szükség a nyelvészetnek egy olyan ágára, amely nyelvi képződmények nyelvi szövetének (szövegek nyelvészeti aspektusainak) a vizsgálatára specializálódik, és amelyet ezért joggal lehet „szövegnyelvészetnek” nevezni.

Úgy tűnik azonban, hogy ez a tisztázási folyamat sem a nyelvészet, sem a szövegek vizsgálatával foglalkozó új keletű diszciplína keretében

működő kutatók egy része számára még nem fejeződött be. Talán ezzel magyarázható, hogy egyesek inkább lemondanak arról, hogy *szövegnyelvészetről* (is) beszéljenek.

- Utoljára hagytam a magyar nyelvű szakirodalomban használatos *szövegtan* elnevezéssel kapcsolatos problémák megemlítését.

Ezzel az elnevezéssel a fő probléma az, hogy használata azt sugallja, hogy a *szövegtan* a *hangtan-morfématan-szótan-szintagmatan-mondattan* hierarchia csúcsán elhelyezkedő diszciplína, és ez két dolog miatt is félrevezető. Egyrészt azért, mert a szöveg kizárólag kommunikációs helyzetekben realizálódó nyelvi képződmény, és mint ilyen 'tana' nem tartozhat a nyelvi rendszer 'tanai' sorába. Másrészt azért, mert nem állhat egy „terjedelenre” épülő hierarchia csúcsán, mint-hogy egy adekvát szövegmeghatározás értelmében egy szöveg akár egyetlen morféma terjedelmű is lehet (lásd például az egyetlen ígékötőből álló *El* választ egy *Eljössz a székfoglalóra?* tartalmú e-mailre).

Nem elhanyagolható probléma továbbá az sem, hogy a magyar nyelvben használatos *szövegtan* szakszónak nincs olyan idegen nyelvű megfelelője, mint amilyen van a szöveggrammatika és a szövegnyelvészet szakkifejezéseknek. (A német nyelvű szakirodalomban előfordul ugyan egy „Textlehre” terminus, de azt a német kutatók közül is alig használja valaki.)

(2) Egy időben használták (használtuk) a *szövegelmélet* elnevezést is, amelyről azonban hamarosan azért mondtunk le, mert használata olyan filozófiai elvárásokat ébresztett, amelyeknek kielégítése lehetetlennek bizonyult. (Ennek a helyzetnek az enyhítésére, amikor én elméletről beszéltem, arra a „parciális szövegelmélet” szakkifejezéssel utaltam.)

(3) Ezekből a tényekből természetesen megfelelő következtetéseket kellett levonnom nekem is, és ezek oda vezettek, hogy a koncepciómból létrejövő diszciplínát *szemiotikai textológiának* neveztem el. A diszciplína elnevezésében a *textológia* szakszót olyan más – az előzőekben kritikával illetett – szakkifejezések helyett használom, mint a „szöveggrammatika”, a „szövegnyelvészet” vagy a „szövegtan”.

Ugyanakkor a textológia elnevezést kiegészítem a *szemiotikai* jelzővel annak kifejezése érdekében, hogy a szemiotikai textológia elméleti kerete a szövegeket multimediális komplex jelekként kezeli, és vizsgálja azokat mind formai, mind jelentéstani (nyelvi-szemantikai és pragmatikai) nézőpontból. Ennek a jelzőnek az alkalmazása azonban nem jelenti azt, hogy a komplex jelekként kezelt szövegek bármiféle szemiotikai rendszert alkotnának. A szövegek a mindenkori kommunikációs helyzetükben létrehozott (létrejövő) *egyedi* komplex jelek.

Ami a *szemiotikai textológiát* illeti, ennek a diszciplínának célja, hogy lehetővé tegye

- a) a *nyelvfilozófia* tartományának újraértelmezését és kiterjesztését,
- b) olyan *szöveginterpretációk* végrehajtását, amelyek a szignifikátum (a jelentés és jeltárgy) felépítésének valamennyi hordozóját figyelembe tudják venni,
- c) a *nyelvi fordítások* és a *szemiotikai transzpozíciók* számára optimális elméleti keret biztosítását,
- d) a *nyelvészeti kutatás* számára olyan módszertani alap megteremtését, amely biztosítja a kutatás eredményeinek közvetlen szövegtani felhasználását, hogy itt az alkalmazások legjelentősebb példáit említsem.

$\Sigma/3$: a szemiotikai textológia jellemző tulajdonságai

A felsorolt célok elérése érdekében a szemiotikai textológia elméleti kerete a következő *jellemző tulajdonságokkal* rendelkezik:

- (1) Téves asszociációkon alapuló értelmezést kiküszöbölő *terminológiát* használ, és a műveletek eredményeinek reprezentálása számára különféle *reprezentációs rendszereket* bocsát rendelkezésre,
- (2) a kommunikációs helyzet *flexibilis modelljére* épít,
- (3) a szövegeket speciális formai és szemantikai architektonikával rendelkező *multimediális komplex jeleknek* tekinti,
- (4) az architektonikákhoz különféle *organizációformákat* rendel (ezek között kitüntetett szerepe van a *vertikális kompozíciós organizációnak*),
- (5) különféle *interpretációtípusokat* különböztet meg,
- (6) az interpretációk létrehozása számára *interpretációs bázisokat* (tudás-, felételezés- és elvárásrendszereket) értelmez,
- (7) az analitikus értelmező interpretáció végrehajtásához *előkészítő gyakorlatokat* vezet be,
- (8) megkülönbözteti a szöveg *értelmi, referenciális és kommunikatív* jelentését.

A következőkben e tulajdonságok közül az (1), (3), (4), (5) és (8) pontban említettekkel foglalkozom röviden.

$\Sigma/3(1)$: Sajátos terminológiát és reprezentációs rendszereket használ

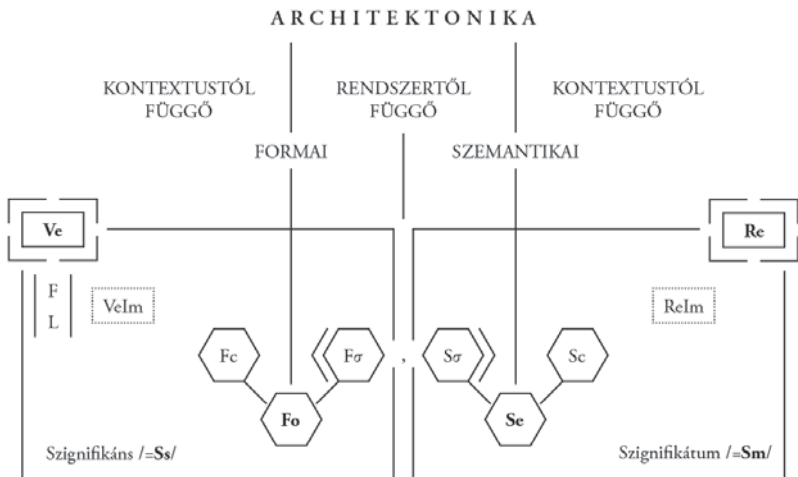
A jellemző tulajdonságok közül ez a tulajdonság az, amely a többi fölé rendelkezhetőnek tekinthető, és amely leginkább megkülönbözteti más textológiai diszciplínáktól. A *főlérendelbetőség* azt jelenti, hogy belőle következik a többi tulajdonság birtoklásának a szükségessége.

A szemiotikai textológia *szaknyelve* zömmel *speciális* (latin vagy latin eredetű) *szakszavakat* és *szakkifejezéseket* tartalmaz. Ennek a választásnak a célja egyrészt az, hogy a használt szaknyelvi terminusokhoz ne lehessen téves asszociációkon alapuló jelentést rendelni, másrészt az, hogy ennek a diszciplínának különféle idegen nyelveken történő bemutatásakor létezzen egy közös terminológiai hivatkozási alap.

Részben hasonló a magyarázata a *reprezentációs rendszerek* használatának. A nyelvi képződményekkel kapcsolatos műveletek elvégzésénél a szemiotikai textológia elméleti kerete nem zárja ki az intuitív megközelítést, de megköveteli, hogy az elvégzett műveletek eredményeinek bemutatása egyértelműen kezelhető reprezentációs rendszerek alkalmazásával történjék.

$\Sigma/3(3)$: A szövegeket multimedialis komplex jeleknek tekinti

A $\Sigma/3,3$ ábra a szövegek mint komplex jelek *szemiotikai összetevőit* és *architektonikatípusait* foglalja rendszerbe.

Σ/3.3 ábra. A szövegek mint komplex jelek szemiotikai összetevői és architektónikatípusai

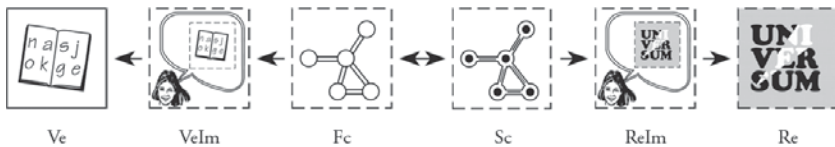
Az ábra szimbólumai a következőképpen olvashatók:

- Ve:** egy szöveg *fizikai teste* (*Vehiculum*);
[a „Ve” szimbólumot tartalmazó négyzetet szegélyező „sarkok” az úgynevezett vehikulumkörnyezetet kívánják jelezni]
- F:** a vehikulum *fizikai-szemiotikai* arca (*Figura*);
- L:** a vehikulum *nyelvi-szemiotikai* arca (*Lingua*);
[Ebben a kontextusban a *nyelvészeti* és *nyelvi* szakszavakat tág értelemben használom, azaz olyanban, amely nem csak a verbális nyelvekre utal.]
- VeIm:** a vehikulum *mentális képe* (*Vehiculum-Imago*)
- Fo:** a vehikulum *formai* architektónikája (*Formatio*)

- Fc:** a vehikulumhoz az adott kommunikációs helyzetben rendelkezhető *formai* architektonika
 [= kontextustól függő formáció (*Formatio contextualis*)]
 [**VeIm** és **Fc** ugyanannak az entitásnak két arca: az első a Ve-mal analóg arc, a második ennek kategoriális megfelelője.]
- Fσ:** a vehikulumhoz a rendszerszerű ismeretek alapján rendelkezhető *formai* architektonika
 [= a nyelvi rendszertől függő formáció (*Formatio systemica*)]
- Se:** a vehikulum (*nyelvi*-)szemantikai architektonikája (*Sensus*)
- Ss:** a vehikulumhoz a rendszerszerű ismeretek alapján rendelkezhető (*nyelvi*-)szemantikai architektonika
 [= a nyelvi rendszertől függő sensus (*Sensus systemicus*)]
- Sσ:** a vehikulumhoz az adott kommunikációs helyzetben rendelkezhető (*nyelvi*)szemantikai architektonika;
 [= kontextustól függő sensus (*Sensus contextualis*)];
- ReIm:** a relátum *mentális* képe (*Relatum-Imago*)
 [**ReIm** és **Sc** ugyanannak az entitásnak két arca: az első az Re-mal analóg arc, a második ennek kategoriális megfelelője.]
- Re:** egy olyan *tényállás-konfiguráció*, amely az interpretátor véleménye szerint az adott vehikulumban feltehetően kifejezésre jut (*Relatum*)
 [Az „Re” szimbólumot tartalmazó négyzetet szegélyező „sarkok” az úgynevezett relátumkörnyezetet kívánják jelezni.]

A komplex jelek szemiotikai összetevőit nemcsak latin elnevezésükkel és az azokból képzett betűszimbólumokkal jelöljük, hanem „képecskékkel” is.

Ezek a képecskék a következők:

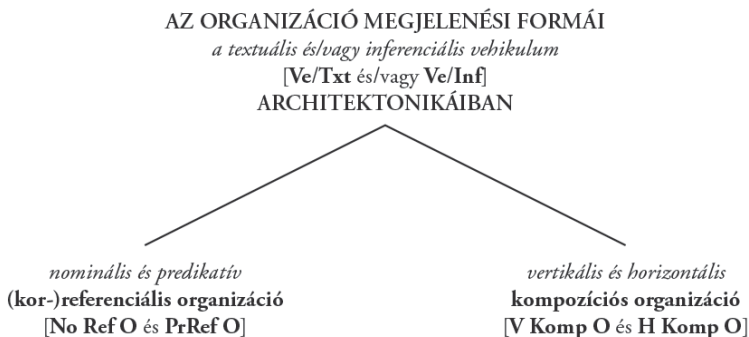
A szemiotikai textológia

a $Ve + VeIm + Fc$ hármast a jel *szignifikáns* összetevőjének,

az $Sc + ReIm + Re$ hármast pedig a jel *szignifikátum* összetevőjének tekinti.

$\Sigma/3(4a)$: Az architektonikákhoz különféle organizációformákat rendel

Az organizáció a textuális és/vagy az inferenciális vehikulum architektonikáiban különféle formákban jelenik meg (a megjelenési formákhoz lásd a $\Sigma/3,4a$ ábrát).

$\Sigma/3,4a$ ábra. Az organizáció megjelenési formái az architektonikákban

Az architektonikák elemzésénél figyelembe vehetjük csupán azokat az elemeket/egységeket, amelyek az elemzendő vehikulumban fizikailag tényle-

gesen jelen vannak, vagy kiegészíthetjük az adott vehikulumot mindazokkal az elemekkel/egységekkel, amelyek fizikailag nincsenek ugyan jelen benne, de a fizikailag jelen lévő elemekből/egységekből levezethetően annak részét képezik. Az első esetben *textuális* vehikulumról [=Ve/Txt] beszélünk, a másodikban *inferenciálisról* [=Ve/Inf].

A Nominális Referenciális (korreferenciális) Organizáció és a Predikatív Referenciális (korreferenciális) Organizáció szakkifejezések közül az első azokra a személyekre, tárgyakra, tényállásokra utaló nominális nyelvi elemeknek az organizációját jelzi, amelyekről a szöveg feltehetően szól, a második azoknak az egyszerű vagy összetett igei szókapcsolatoknak/szintagmáknak az organizációját, amelyek az adott szöveg közléstartalmát hordozzák. A referenciális/korreferenciális nominális organizációt célszerű tematikus hálóként ábrázolni.

A Vertikális Kompozíciós Organizáció és a Horizontális Kompozíciós Organizáció szakkifejezések közül az első a vehikulum „hierarchikus felépítésére” utal, arra a felépítésre, amelyik a vehikulum azonosítható minimális egységeiből kiindulva ér el a szövegvehikulumhoz, mint maximális organikus egységhez, a második a vehikulum azonosítható minimális egységeinek a linearizált láncára.

$\Sigma/3(4b)$: A kompozíciós organizációformák között a VKompO-t kezelő alapvetőként

A kompozíciós organizáció két megjelenési formája közül azért a *vertikális kompozíciós organizáció* (lásd $\Sigma/3.4b$ ábra) az alapvető, mert annak kategóriáit használjuk az organizáció valamennyi más megjelenési formájának az elemzésekor.

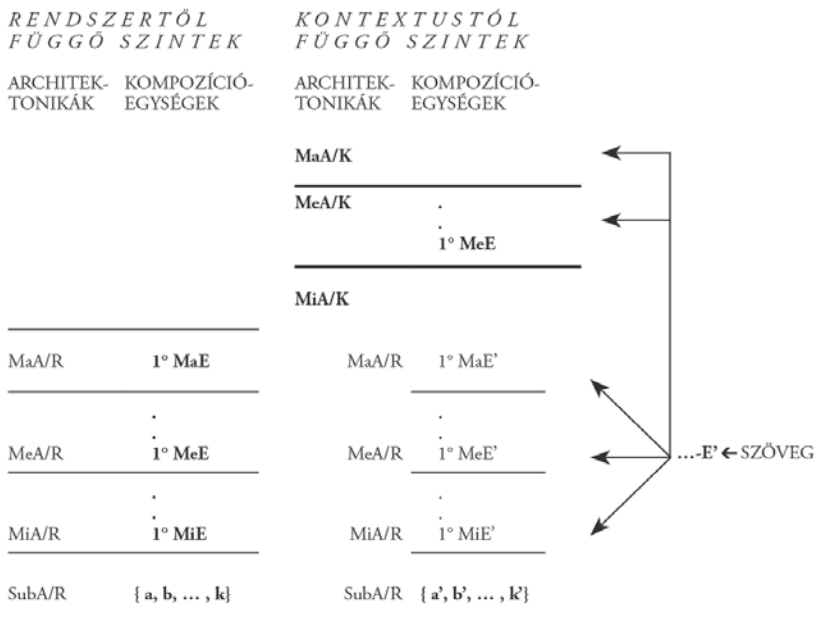
A $\Sigma/3.4b$ ábra szimbólumainak olvasata a következő:

- MaA/R:** rendszerszerű makroarchitektonika
1° MaE: verbális szövegekben első fokú alapegységei az egyszerű mondatok, legmagasabb fokú egységei az alárendelt összetett mondatok
- MeA/R:** rendszerszerű mezoarchitektonika
1° MeE: verbális szövegekben első fokú alapegységei a szóalakok, magasabb fokú egységei az egyszerű mondat szintjét még el nem érő szókapcsolatok
- MiA/R:** rendszerszerű mikroarchitektonika
1° MiE: verbális szövegekben első fokú alapegységei a szótagok, illetőleg (morfematikus) szóalak-összetevők, magasabb fokú egységei, a szóalakok szintjét még el nem érő szótag-, illetőleg szóalakösszetevő-csoportok
- SubA/R:** rendszerszerű szubarchitektonika
 verbális szövegekben első fokú alapegységei a megkülönböztető jegyek, magasabb fokú egységei a hangokat/betűket jelentő megkülönböztetőjegy-kombinációk

A „/K” toldalékú szimbólumok a fentiekben felsorolt szimbólumok kontextuális analogonjai.

- MaA/K:** kontextuális makroarchitektonika
 több szövegmondatból létrehozott verbális szövegek esetében egysége a kontextuális egyedi mezoegységek makroarchitektonika-szintet elérő konfigurációja
- MeA/K:** kontextuális mezoarchitektonika
 több szövegmondatból létrehozott verbális szövegek esetében alapegységei a kontextuális egyedi mezoegységek, legmagasabb fokú egységei a kontextuális egyedi mikroegységek mezoarchitektonika-szintet még el nem érő konfigurációja

MiA/K: kontextuális mikroarchitektónika
 verbális szövegek esetében egységei bármely rendszerszerű
 egység kontextuális megfelelői

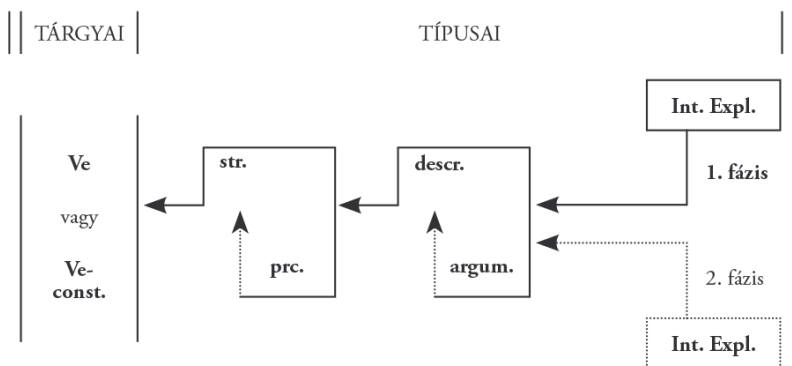
Σ/3.4b ábra. A vertikális kompozíciós organizáció architektónikasintjei és azok egységei

A kontextuális mikroarchitektónika reprezentációja a Σ/3.4b ábrában világosan szemlélteti azt a tényt, hogy bármilyen nagyságrendű verbális elem szöveggé funkcionálhat.

Σ/3(5): Különféle interpretációtípusokat különböztet meg

A szemiotikai textológia elméleti keretében mindenekelőtt *spontán* és *elméleti* interpretáció között teszünk különbséget. Az elsőt intuitív módon, a másodikat egy elmélet követelményeit figyelembe véve hozzuk létre. A Σ/3,5 ábra a szövegek mint komplex jelek elméleti szemiotikai-textológiai interpretáció lehetséges tárgyait és típusait foglalja rendszerbe.

AZ INTERPRETÁCIÓ LEHETSÉGES

Σ/3.5 ábra

Az *elméleti interpretáció* két alaptípusa az *értelmező* (*explicatív* [= expl.]) és az *értékelő* (*evaluatív* [= eval.]):

- az *értelmező* interpretációnak az a feladata, hogy egy vehikulumhoz [= Ve] vagy egy vehikulum tetszőleges összetevőjéhez (konstituenséhez [= Ve-const.]) formai és szemantikai architektonikát (<significans, significatum> [=<Ss,Sm>] párt) rendeljen;
- az *értékelő* pedig az, hogy ezeket az architektonikákat adott értékrendszer(ek) alapján minősítse.

Az *architektonikák* szempontjából az értelmező interpretáció mint eredmény, lehet

- *strukturális* [= str.], azaz olyan, amelyik csak az architektonikák elemei között értelmezett statikus relációkat reprezentálja, vagy
- *procedurális* [= prc.], azaz olyan, amelyik a statikus relációk reprezentálásán túl az ezeknek a relációknak a logikai-temporális feltárására vonatkozó információkat is tartalmaz.

Az *interpretációk modalitása* szempontjából mind a strukturális, mind a procedurális interpretáció lehet

- *leíró* (*descriptív* [= descr.]), azaz olyan, amelyik csupán az interpretáció eredményét reprezentálja anélkül, hogy explicit módon arra vonatkozó érvelést is tartalmazna, hogy miért az éppen adott interpretáció lett létrehozva, vagy
- *érvelő* (*argumentatív* [= argum.]), azaz olyan, amelyik érvelés reprezentációját is tartalmazza.

Ami az *értelmező interpretációt* illeti, továbbá különbséget kell tennünk *első fokú* [= 1°], *részlegesen figuratív* és *másodfokú* [= 2°] értelmező interpretáció között.

- *Első fokú* interpretációról akkor beszélünk, ha az adott vehikulum *valamennyi* alkotóeleme 'betű szerinti' értelmével interpretálható. Ez az eset áll fenn a formális tudományok egy részének (például a matematikai és a logikai szövegeknek) interpretálásakor.
- *Részlegesen figuratív* interpretációról akkor beszélünk, ha az adott vehikulum bizonyos elemeit 'figuratív (metaforikus, metonimikus stb.)' értelmükkel kell interpretálnunk, míg a többit 'betű szerintivel'. Ez az eset áll fenn a szövegek nagy többségének interpretálásakor.

- *Másodfokú* interpretációról végül akkor beszélünk, ha az adott vehikulumhoz szimbolikus jelentést rendelünk, attól függetlenül, hogy az a vehikulum betű szerinti vagy figuratív értelmével is interpretálható. Általában ez az eset áll fenn költői szövegek vagy mítoszok interpretálásakor.

Σ/3(8): **Megkülönbözteti a szöveg értelmi, referenciális és kommunikatív jelentését**

Az *értelmi* (vagy más szakkifejezéssel élve 'verbalizált fogalmi') jelentést úgy kapjuk meg, hogy a vehikulum feltételezett formációját követve létrehozzuk az alkotóelemeihez rendelt sensusok kombinációját, és az eredményt nyelviszemantikai szempontból értelmezzük. Ez a művelet megkívánhatja egyrészt azt, hogy a formáció létrehozásakor bizonyos kompozícióegységeket azokban explicite jelen nem lévő, de a meglévőkből kikövetkeztethető elemekkel kiegészítsünk, másrészt pedig azt, hogy az értelmezés elvégzésekor, a „konvencionális szótári jelentések”-et alapul vevő jelentések alkalmazásán kívül, világra vonatkozó konvencionális ismereteket ('tudáskereteket', 'forgatókönyveket'), illetőleg feltevéseket is alkalmazzunk. Az értelmi jelentés tehát a vehikulum textuális és inferenciális organizációjához kapcsolódik. Mind a referenciális, mind a kommunikatív jelentés létrehozásának az értelmi jelentés képezi az alapját.

A *referenciális* jelentést a vehikulumhoz annak feltételezett (nominális és predikatív) referenciális, valamint vertikális és horizontális kompozíciós organizációja szerinti értelmezése alapján rendeljük. A *nominális* referenciális organizáció értelmezése egyrészt azoknak az entitásoknak (személyeknek, tárgyakkal, tényállásoknak) az azonosítását jelenti a relátumimágóban, amelyekre az értelmezendő vehikulumban feltételezetten utalás történik, másrészt a vehikulum azon elemei hálójának a megalkotását, amelyeket korreferenciális ('együttutaló') elemeknek tartunk. A *predikatív* referenciális organizáció értel-

mezése pedig egyrészt azoknak az igei vagy más természetű predikátumoknak a meghatározását, amelyek alkalmazásával a vehikulum a tényleges vagy a feltételezett világdarab tényleges vagy feltételezett tényállásait reprezentálja, másrészt az ezek között a predikátumok között feltételezett korreferenciális (együtttutaló) relációkét.

A referenciális jelentés interpretatív megalkotásának azonban a referenciális organizáció értelmezése csupán egyik feltétele. Másik feltétele egy azokkal operáló elfogadható vertikális és horizontális kompozíciós organizáció létrehozhatósága. Míg az előző csak azonosítja a referált entitásokat, az utóbbi a referált entitások által létrehozott tényállások (tényállás-konfigurációk) között értelmez elvárásoknak megfelelő összeférhetőségi relációkat, illetve az e relációkat kifejező természetes nyelvi kifejezések között lineárisan jól formált makroláncokat.

A vehikulumhoz rendelhető, minden feltételnek eleget tevő referenciális, valamint kompozíciós organizációk lehetővé teszik egy olyan referenciális jelentés értelmezhetőségét, amelynek alapján az ezekkel az organizációkkal rendelkező relátumimágot egy (nyelvileg jól formált módon kifejezésre juttatott) összefüggő világdarab mentális képének tudjuk elfogadni.

A *kommunikatív* jelentés értelmezése „természetesnyelv”-specifikus komplex feladat. A kommunikatív jelentés ugyanis egyrészt az alapegységek (első fokú kompozícióegységek) összetevőinek adott belső elrendezésétől (és prozódiajától), másrészt maguknak az adott belső elrendezésű (és prozódiajú) alapegységeknek lineáris sorrendjétől függ. E két elrendezéshez a különböző nyelvek rendszere különböző lehetőségeket nyújt, illetve megkötéseket értelmez. Amelyik nyelvben egy alapegység összetevői (illetőleg az alapegységek maguk) szekvenciálisan különféle módokon rendezhetők el (és a különböző elrendezésekhez különféle prozódiai struktúrák rendelhetők), egy-egy adott vehikulumhelyen a megengedettek közül alkalmazásra kiválasztott elrende-

zés (és prozódiai struktúra) „informatív”. Vagy azért, hogy az adott nyelv rendszere struktúráinak az alkalmazását illetően jelöletlen, vagy azért, hogy a jelöletlentől való távolságának a mértékében jelölt. Ezt az „informativitást” nevezem a szóban forgó alapegység, illetőleg alapegységlánc kommunikatív jelentésének.

(A) A SZEMIOTIKAI TEXTOLÓGIA MULTIMEDIÁLIS SZÖVEGEK [= MT] MEGFORMÁLTSÁGÁNAK ELEMZÉSÉBEN VALÓ ALKALMAZÁSA

A/1: Egy multimediális szöveg kiválasztása az elemzés számára

A szemiotikai-textológiai elemzés tárgyalásához (amelyet nagyfokú komplexitása miatt itt jobbra csak kommentárok formájában végezhetek el) példaszövegül

- (a) Csokonai *Tartózkodó kérelem* című költeményét, valamint annak
- (b) Macskássy Izolda által illusztrált változatát,
- (c) Sebő Ferenc által megzenésített formáját, illetőleg
- (d) filmzenei betétként való alkalmazását választom.

A/2: Az elemzés globális makroszerkezetének meghatározása

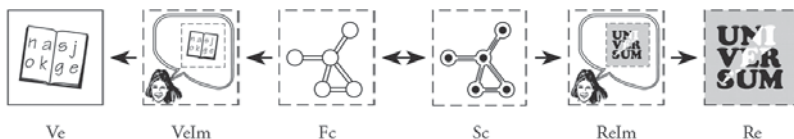
Egy multimediális szöveg szemiotikai-textológiai elemzése három lépcsőben történik:

- (1) az elsőben a *verbális mediális* összetevő megformáltságát elemezzük és írjuk le, a nem verbális mediális összetevő figyelembevétele nélkül,
- (2) a másodikban a *nem verbális mediális* összetevőét, a verbális összetevő optimális figyelmen kívül hagyásával, végül
- (3) a harmadikban a *két elemzés eredményét egymásra vetítjük*.

A/vb: A multimediális szöveg verbális összetevőjének szemiotikai-textológiai elemzése

A választott multimediális szöveg verbális összetevője szemiotikai-textológiai elemzésének aspektusait a kompozíció mint *komplex jel* alkotóelemeinek sorrendjében kommentálom, figyelembe véve a *vertikális kompozíciós organizáció* hierarchiaszintjeit és azok egységeit.

A szemiotikai-textológiai elemzés 'stratégiáját' az A/vb.1 ábra mutatja, amelyen a komplex jel alkotóelemeit „képecskék” ábrázolják, a vertikális kompozíciós organizáció hierarchiaszintjeit pedig a $\Sigma/2(4b)$ paragrafusban bevezetett szimbólumok jelzik.

a textuális vehikulum [a Ve/Text] architektónikáinak vertikális kompozíciós organizációja

A/vb(Ve)	A/vb(Fc)	A/vb(Sc)	A/vb(Re)
a kompozíció fizikai teste	a Ve-hez rendelt formai architektonika	a Ve-hez rendelt nyelvi-jelentéstani architektonika	a Ve-hez rendelt világdarab mentális képe
	↑ reprezentációja	↑ reprezentációja	↑ reprezentációja
	MaA/R MeA/R MiA/R SubA/R	MaA/K MeA/K MiA/K	MaA/K MeA/K MiA/K

A/vb.1 ábra. A verbális összetevő szemiotikai-textológiai elemzésének „térképe”

A/vb(Ve): Az elemzendő verbális összetevő fizikai teste (vehikuluma)

A szemiotikai-textológiai elemzés *első* lépése az elemzendő verbális összetevő (jelöljük itt a T_{ivb} szimbólummal) *fizikai testének* (vehikulumának) a bemutatása (lásd T_{ivb} Ve). Minthogy a választott költeménynek van egy korábbi változata, bemutatom itt annak vehikulumát is (lásd T_{ovb} Ve).

T_{ivb} Ve

Tartózkodó kérelem (1803)

A hatalmas szerelemnek
Megemésztő tüze bánt.
Te lehetsz írja sebemnek
Gyönyörű kis tulipánt!

Szemeid szép ragyogása
Eleven hajnali tűz,
Ajakid harmatozása
Sok ezer gondot elűz.

Teljesítsd angyali szókkal
Szeretőd, amire kért:
Ezer ambrózia csókkal
Fizetek válaszodért.

T_{ovb} Ve

Egy tulipánthoz (1793)

A hatalmas szerelemnek
Megemésztő tüze bánt.
Te vagy orvosa sebemnek
Gyönyörű kis tulipánt!

Szemeid szép ragyogása
Lobogó hajnali tűz;
Ajakid harmatozása
Sok ezer gondot elűz.

Teljesítsd angyali szókkal
Szeretőd, amire kért:
Ezer ambrózia csókkal
Fizetek csókjaidért.

Az elemzést a T_{ivb} textuális vehikulumára vonatkozóan végzem el, a T_{ovb} -re és az inferenciális vehikulumra csak ott utalok, ahol ennek az utalásnak funkciója van.

A/vb(Fc): Az elemzendő verbális összetevő formai architektonikája (formációja)

A szemiotikai-textológiai elemzés *második* lépéseként a $T_{rvb}Ve$ mentális képe alapján a Ve -hez rendelt (a) *lexikai nyelvi* és (b) *metrikai-ritmikai formai architektonikának* (formációnak) [= Fc] reprezentációját hozzuk létre.

(a) A *lexikai nyelvi formáció* (cím nélküli) MaA/R -reprezentációjának létrehozásához a $T_{rvb}Ve$ -t először lebontjuk *első fokú kompozícióegységnek* [=K] nevezett elemi összetevőire, majd elvégezzük azok szintaktikai elemzését, amelytől itt eltekintettem (lásd a $T_{rvb}Ve/(°K)$ reprezentációt, amelyben a szintaktikai elemzés hiányát a „°” szimbólum jelzi).

$T_{rvb}Ve/(°K)$

- °K₁ [A hatalmas szerelemnek megemésztő tíze bánt]
- °K₂ [Te lehetsz írja sebemnek gyönyörű kis tulipánt]
- °K₃ [Szemeid szép ragyogása eleven hajnali tűz]
- °K₄ [Ajakid harmatozása sok ezer gondot elűz]
- °K₅ [Teljesítsd angyali szókkal szeretőd, amire kért]
- °K₆ [Ezer ambrózia csókkal fizetek válaszóderért]

(b) A *metrikai-ritmikai nyelvi formáció* reprezentációjának létrehozása – ha más információ nem áll rendelkezésünkre – feltételezésen alapszik.

Nemes Nagy Ágnes téves feltételezése például az volt, hogy a *Tartózkodó kérelem* ősi nyolcasban és hetesben van írva, ez pedig a következő, a hangsúlyos tagolásra is tekintettel lévő $T_{rvb}Ve/Fc$ (*mr) reprezentációhoz vezet (a hangsúlyos szótagokat a szótag első betűje elé helyezett aposztróf jelzi):

T_{ivb} Ve/Fc (*mr)

'A hatalmas l 'szerelemnek
'Megemésztő l 'tüze bánt.
**Te lehetsz ír- l 'ja sebemnek
'Gyönyörű kis l 'tulipánt

'Szemeid szép l 'ragyogása
**Eleven haj- l 'nali tűz,
**Ajakid har- l 'matozása
**Sok ezer gon- l 'dot elűz.

**Teljesítsd an- l 'gyali szókkal,
**Szeretőd a- l 'mire kért:
**Ezer ambró- l 'zia csókkal
**Fizetek vá- l 'laszodért.

A T_{ivb} Ve/Fc(*mr) reprezentáció egyértelműen mutatja, hogy ez a tagolás a 12 sorból 8 sorban ellene mond a helyes lexikai nyelvi megformáltság törvényeinek, minthogy olyan szótagokra helyez hangsúlyt, amelyekre az nem eshet.

Nemes Nagy Ágnes a „Valódi tulipánt” című igen szellemes írásában, amelyben azt próbálja kitalálni, hogyan találta ki (!) Csokonai a „Tartózkodó kérelem” című verset, többek között a következőket írja:

„...egy Babits-tanulmány ébresztett rá, legnagyobb meglepetésemre, hogy a *Tartózkodó kérelem* egyáltalán nem ősi nyolcasban és hetesben van írva (amiről pedig szentül meg voltam győződve), hanem egy nagyon is ritka és a magyar költészetben alig használatos antik metrumban: rímmel megfejtelt ionicus a minoré-ban”.

Majd később így folytatja:

„Az ősi nyolcas, az ősi hetes cezúrája eltéveszthetetlen. Alig van magyar fül – nemcsak költői fül –, amelyik észre ne venné. Ha a *Tartózkodó kérelem* ezekben az ütemekben íródott volna, akkor például az harmadik versszakot így kellene ritmizálnunk:

'Teljesítsd an- l 'gyali szókkal,
 'Szeretőd a- l 'mire kért:
 'Ezer ambró-'l'zia csókkal
 'Fizetek vá- l'laszodért.

Ami persze képtelenség. Csokonai nem verselhetett így, és nem is verselt így, hiszen nem ősi nyolcast, hanem ionicus a minorét írt, amiben nincs cezúra.”

(b2) A metrikai-ritmikai nyelvi formációnak a rímszerkezetet is figyelembe vevő adekvát reprezentációja tehát a $T_{ivb}Ve/Fc(mr)$.

T_{ivb}Ve/Fc(mr)

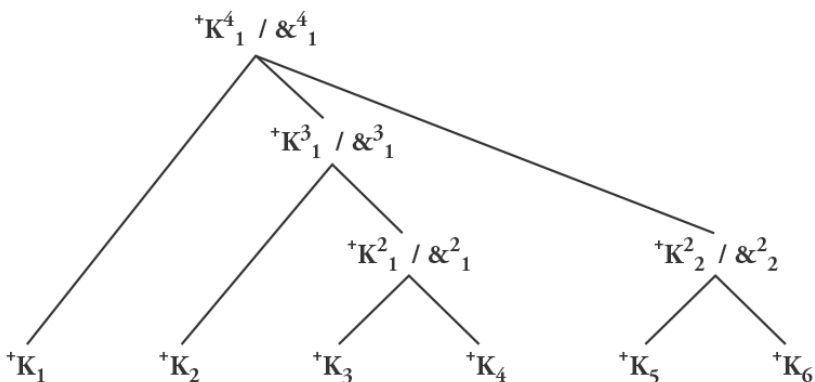
A ha- tal- mas sze- re- lem- nek	UU -- UU --	a
Me+ g e- mész- tő tü- ze bánt	UU -- UU -	b
Te le- hetsz ír- ja se- bem- nek	UU -- UU --	a
Gyö- nyö- rű kis tu- li- pánt	UU -- UU -	b
Sze- me- id szép ra- gyo- gá- <u>sa</u>	UU -- UU --	c
E- le- ven haj- na- li tűz,	UU -- UU -	d
A- ja- kid har- ma- to- zá- <u>sa</u>	UU -- UU --	c
So+ k e- zer gon- do+ t e- lűz.	UU -- UU -	d
<u>Tel</u> - je- síts+ d an- gya- li szó- kal,	UU -- UU --	e
Sze- re- tő+ <u>d</u> a- mi- re kért:	UU -- UU -	f
E- ze+ r am- bró- zi- a csók- kal	UU -- UU --	e
Fi- ze- tek vá- la- szo- dért.	UU -- UU -	f

Az aláhúzott szótagok a metrikai sémától eltérő ritmikai elemek.

A/vb(Sc): Az elemzendő verbális összetevő nyelvi-jelentéstani architektonikája (sensusa)

A szemiotikai-textológiai elemzés *harmadik* lépése a $T_{\text{ivb}}\text{Ve}$ -hez rendelhető *nyelvi-jelentéstani architektonika* (sensus) [= Sc] reprezentálása (lásd a $T_{\text{ivb}}\text{Ve}/\text{Sc}(\text{VKompO})$ diagramot).

$T_{\text{ivb}}\text{Ve}/\text{Sc}(\text{VKompO})$

Ebben a diagramban:

- a „+” felső index azt jelzi, hogy a vele megjelölt egységek verbális elemei (szavai, szókapcsolatai) helyén azok sensusát (sensusait) illetőleg azok elfogadható kombinációit kell figyelembe venni;
- a szögletes vagy kerek zárójelbe tett háromjegyű szimbólumok verbális (kor)referenciaindexek: a beszélőre közvetlen utalás feltételezése esetében az [io1], közvetettben az (io1), a megszólítottra közvetlen utalás feltételezése esetében az [io2], közvetettben az (io2) referenciaindex utal.

- ***K**₁ * [A^hatalmas^szerelemnek megemészto^tüze bánt / (engemet) [io1]/]
- ***K**₂ * [Te[io2] lehetsz írja sebem(io1)nek gyönyörű^kis^tulipánt]
- ***K**₃ * [Szemeid(io2)^szép^ragyogása eleven hajnali^tűz]
- ***K**₄ * [Ajakid(io2)^harmatozása sok^ezer^gondot elűz]
- ***K**₅ * [Teljesítsd[io2] angyali^szókkal szeretőd[[io2], [io1]], amire^kért]:
- ***K**₆ * [Ezer^ambrózia^csókkal fizetek[io1] válaszod(io2)ért].

A nyelvi-jelentéstani kapcsolóelemek egyik lehetséges értelmezése pedig a következő:

- [&^2I] = ***K**₃ és ***K**₄
- [&^22] = ***K**₅ *hálából* ***K**₆}
- [&^3I] = ***K**₂ *mivel* ***K**₁^2 }
- [&^4I] = ***K**₁ *megoldásként* ***K**₃ *ezért kérlek* ***K**₂^2 }

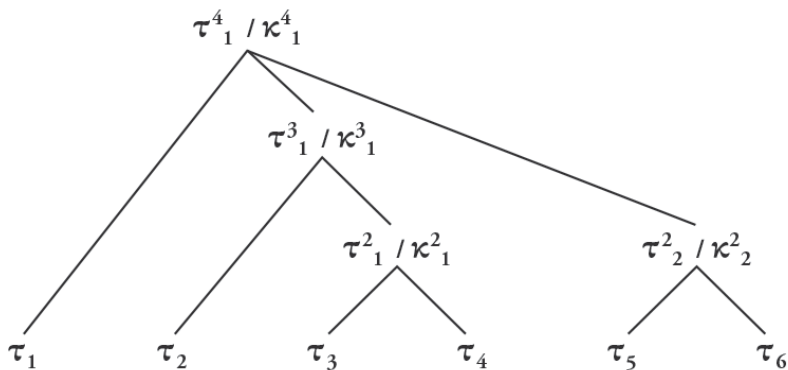
Ami a formai és a nyelvi-jelentéstani felépítést illeti, érdemes figyelembe venni a két vehikulum közötti eltéréseket is.

A/vb(Re): Az elemzendő verbális összetevő referenciális-jelentéstani architektónikája (relátuma)

A szemiotikai-textológiai elemzés *negyedik* lépése a T_{ivb}Ve-hez – a relátum-imágónak (egy elfogadhatónak ítélt világdarab [tényállás-konfiguráció] mentális képének) közvetítésével – rendelhető *referenciális-jelentéstani architektónika* (relátum) [= Re] reprezentálása. (Lásd a T_{ivb}Ve/Re(VKompO) diagramot, amelynek olvasata analóg a T_{ivb}Ve/Sc(VKompO) diagram olvasatával).

Mint ahogy a T_{ivb} szövegségét ennek a tényállás-konfigurációnak a szer-
 vessége biztosítja, meg kell vizsgálnunk, hogy a T_{ivb} Ve által feltehetően utalt
 tényállás-konfiguráció, amely a mindenkori befogadó feltevései alapján hat ele-
 mi tényállásból hozható létre, szerves egységnek tekinthető-e, vagy sem.

$T_{ivb}Ve/Re(VKompO)$

- τ_1 <[a^hatalmas^szerelemnek megemésztő^tüze bánt /engem[io1]/]>
- τ_2 <[te[io2] lehetsz írja sebem(io1)nek gyönyörű^kis^tulipánt /-nak
nevezett megszólított/]>
- τ_3 <[szemeid(io2)^szép^ragyogása eleven hajnali^tűz]>
- τ_4 <[ajakid(io2)^harmatozása sok^ezer^gondot elűz]>
- τ_5 <[teljesítsd[io2] angyali^szókkal szeretőd[io1] amire^kért]>
- τ_6 <[ezer^ambrózia^csókkal fizetek[io1] válaszod(io2)ért]>

A tényállás-specifikus kapcsolóelemek alábbi lehetséges értelmezése alap-
 ján a tényállás-konfiguráció szerves egységnek tekinthető.

- $\kappa^2_1 = a \tau_3$ és a τ_4 tényállás szerves egysége,
- $\kappa^2_2 = a \tau_5$ kérés és az ígért τ_6 ellenszolgáltatás szerves egysége,
- $\kappa^3_1 = a \tau_2$ meggyőződés és a mellette szóló τ^2_1 érvek szerves egysége,
- $\kappa^4_1 =$ az orvoslást igénylő τ_1 tényállás,
 az orvoslás módjára vonatkozó τ_3 meggyőződés (a mellette szóló érvekkel), és az ezekből levezett τ^2_2 kérés (az ígért ellenszolgáltatással) szerves egysége.

A/vb(Lin): Az elemzendő verbális összetevő vehikuluma „rímmegeőrző” linearizálási lehetőségeinek a vizsgálata

(**x**) A ’rímmegeőrző’ linearizálási lehetőségek vizsgálata *első* lépéseként az egyes sorok *összetevői* felcserélési lehetőségeit elemezzük. Ennek érdekében

- a T_{vb} Ve első fokú kompozícióegységeit kiegészítjük a konkatenációkat jelző szimbólumokkal,
- a K_2 -ben, K_3 -ban és K_5 -ben két függőleges vonal közé zárjuk azokat az elemeket, amelyek mozgatas közben csak az adott helyen cserélhetők fel, és
- valamennyi első fokú kompozícióegységhez hozzárendeljük az összetevőik lehetséges mozgatasait jelző számokat (lásd őket a sorok végén szögletes zárójelben).

K_1 [A^hatalmas^szerelemnek megemésztő^tüze bánt][2].

K_2 [Te lehetsz írja sebemnek |gyönyörű kis|tulipánt][48].

K_3 [Szemeid^szép^ragyogása leleven hajnalil^tűz][2],

K_4 [Ajakid^harmatozása sok^ezer^gondot elűz][2].

K_5 [Teljesítsd anygali^szókkal |szeretőd, amire|^kért][4]:

K_6 [Ezer^ambrózia^csókkal fizetek válaszodért][2].

A sorokon belüli cserék, mint például

$K_{5,0}$ [Teljesítsd angyali[^]szókkal szeretőd[^]amire[^]kért]

$K_{5,1}$ [Teljesítsd angyali[^]szókkal amire[^]szeretőd[^]kért]

$K_{5,2}$ [Angyali[^]szókkal teljesítsd szeretőd[^]amire[^]kért]

$K_{5,3}$ [Angyali[^]szókkal teljesítsd amire[^]szeretőd[^]kért]

alkalmasak a metrika-ritmika tanulmányozására.

(2) A „rímegőrző” linearizálási lehetőségek vizsgálata *második* lépéseként vizsgálnunk kell a *sorok* lehetséges felcserélési lehetőségeit. A sorok cseréje, mint például

K_6 [Ezer[^]ambrózia[^]csókkal fizetek válaszdórt] [2]

K_5 [Teljesítsd angyali[^]szókkal lszeretőd, amire[^]kért] [4]

annak a szerepnek az elemzésére nyújtanak lehetőséget amelyet a tényállás-konfigurációkat alkotó tényállások bemutatási sorrendje játszik a konfiguráció szervességének megítélésében.

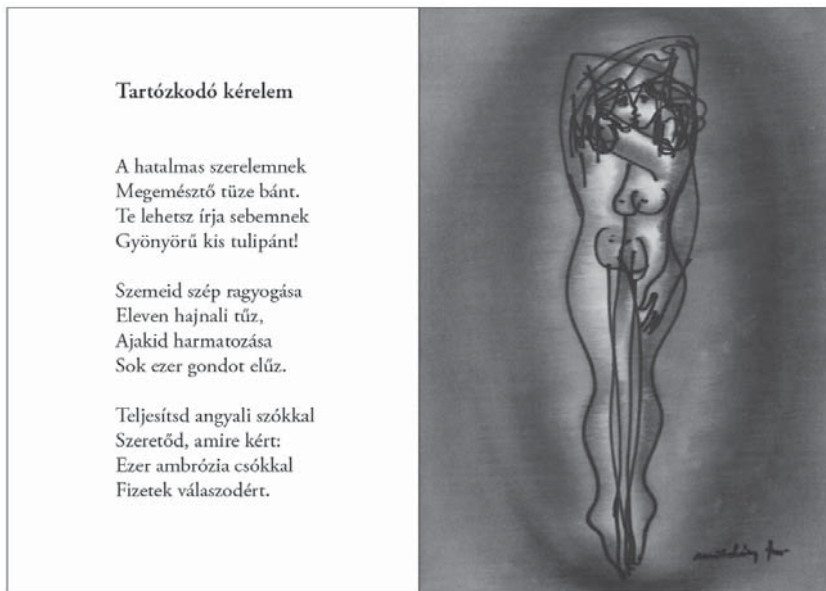
(3) A „rímegőrző” linearizálási lehetőségek vizsgálata *harmadik* lépéseként vizsgálnunk kell a versszakok lehetséges felcserélési lehetőségeit, ezzel azonban itt nem foglalkozom.

A/[vb+k]: A *Tartózkodó kérelem* Macskássy Izolda által illusztrált változatának szemiotikai-textológiai megközelítése

Itt az illusztrált változat fizikai testét (vehikulumát) mutatom be, magát a vehikulumot azonban nem elemzem, hanem a verbális és képi összetevő kapcsolatához fűzők megjegyzést.

A/[vb+k](Ve) Az elemzendő illusztrált változat vehikuluma

Ve: Macskássy Izolda: a *Tartózkodó kérelem* oldalpárja:

A költeményhez csatolt illusztráció az utolsó versmondattal [*Ezer ambrózia csókkal fizetek válaszóderért*] által utalt tényállás képi megjelenítéseként értelmezhető.

A/[vb+z]: A *Tartózkodó kérelem* lehetséges zenei feldolgozásainak szemiotikai-textológiai megközelítése

Itt először a zenei feldolgozás lehetőségeit (lehetséges vehikulumait) sorolom fel, utána részletesebben foglalkozom az első feldolgozásmóddal. A többi feldolgozásmódhoz csupán néhány megjegyzést fűzök.

A zenei feldolgozás lehetőségei (lehetséges vehikulumai)

A/[vb[=é]+z](Ve.1): Az *ének* és a *zenei kíséret* mediális összetevőket *partitúra* egyesíti.

Példa: A *Tartózkodó kérelem* Sebő Ferenc „Énekelt versek” című kötetében található partitúrája.

A/[vb[=é]+z](Ve.2): Az *ének* és a *zenei kíséret* mediális összetevőket *hangkassetta* egyesíti.

Példa: A *Tartózkodó kérelem* Sebő Ferenc zenei feldolgozásának hangkassetta a *Vérstár* 98-ban.

A/[vb[=é]+z](Ve.3): A Ve.1 és Ve.2 típusú vehikulumokból létrehozott *vehikulumkettős*.

A/[vb[=é]+z](Ve.4): Az *ének* és a *zenei kíséret* mediális összetevőket *videokassetta* egyesíti.

A/[vb[=é]+z](Ve.5): Az *ének* és a *zenei kíséret* mediális összetevők egy *játékfilm* részei.

Példa: A *Tartózkodó kérelem* egy Sebő Ferenc zenei feldolgozásánál korábbi feldolgozásának beépítése Makk Károly 1954-ben bemutatott *Liliomfi* című filmjébe.

(1) Lássuk a Ve.1 típusra hozott példát:

A/[vb[=é]+z](Ve.1): Az *ének* és a *zenei kíséret* mediális összetevőket *partitúra* egyesíti.

(a): Sebő Ferenc „Énekelt versek” című könyvében a megzenésített Csokonai versek kottáit Csokonai következő szavaival vezeti be:

„A poézisnak minden nemei közül legrégebb és legközönségesebb az énekelhető, vagy dallásra alkalmas verselés. Jubáltól fogva e mái napig, amelyben ezeket írom, minden időben és minden helyen éreznek az emberek, indulatba jönnek, [...] s ha attól szerfelett izgattatnak, danlásra, táncra, mértékbe szedett hathatós beszédekre fakadnak.

[...] Vajha én hazánknak olyan komponistájára találhatnék, aki egy magyar anakreontismust muzsikára vevén, vélem és magyarimmal közelebb-ről tudná és kívánná éreztetni a görög szabású rhytmusoknak mennyei harmóniáját! [...]

Így lehetne a görög mértékű verseknek a nép előtt becses és kedvességet szerezni!”

Meggyőződéssel állíthatjuk, hogy Csokonai Sebő Ferencben „megtalálta” ezt a komponistát.

(b) **Ve.1:** Sebő Ferenc *Tartózkodó kérelem* című kompozíciójának partitúrája (l. a következő oldalon).

(c) Sebő Ferenc kompozíciójának *formai architektónikája* többek között azért is figyelemre méltó, mert igen híven követi a költeménynek (szövegmondatszerkezetre is tekintettel lévő) prozódiai megformáltságát:

- a partitúra szöveghű ütemtagolását és
- a metrikai-ritmikai szótagtípusoknak megfelelő hanghosszúságokat (a nyolcad-, a negyed- és a félhangok alkalmazását – beleértve az azoktól való olyan funkcionálisan értelmezhető eltéréseket is, mint például egyfelől a „Tel-”, másfelől a „-sítsd” vagy a „tőd” szótagok esetében) stb.

TARTÓZKODÓ KÉRELEM

$\text{♩} = 152$

Enek
Koboz
Gitár
Bőgő

1. A ha - tal - mas sze - re - lem - nek
Meg - e - mész - tő tü - ze bánt:
Te le - hetsz ír - ja se - bem - nek.
Gyönyö - rű kis tu - li - pánt!

Furulya
Tambura
Koboz
Gitár
Bőgő

Fisz H Fisz H

közjáték

2. Sze - me - id szép ra - gyo - gá - sa
E - le - ven haj - na - li tűz,
A - ja - kid har - ma - to - zá - sa
Sok e - zer gon - dot el - űz *közj.*

3. Tel - je - sítsd an - gya - li szók - kal
Sze - re - tőd a - mi - re kért:
E - zer amb - ró - zi - a csók - kal
Fi - ze - tek Vá - la - szo - dért *közj.*

(d) A Vē.1-hez rendelhető *nyelvi-szemantikai architektonika* talán ebben az esetben is, egy magyarul nem értő személyekből álló csoport pszichológiai kör-

diagramra utaló megállapításaival közelíthető meg, oly módon, ahogyan azt Kodály Zoltán Weöres Sándor „Öregek” című költeményére írott kórusművének elemzésekor tettem.

(2) $A/[vb[=é]+z](Ve.2)$: Az *ének* és a *zenei kíséret* mediális összetevőket *hangkazetta* egyesíti.

A hangkazettán való rögzítés azért szükséges, hogy a szemiotikai-textológiai elemzés eredményeinek a bemutatásához legyen referenciaalap.

A konfiguráció *formációja* az énekesre vonatkozóan nem tartalmaz vizuális információkat. A zenére és az énekre vonatkozó információk *dúsított partitúra* alapján rendelkezők a vehikulumhoz.

A konfiguráció *sensusa* a pszichológusok által kidolgozott *kördiagram* felhasználásával rendelkezők a vehikulumhoz magyarul nem értők bevonásával. Ez garantálja annak biztosítását, hogy a verbális összetevő jelentése ne vetüljön rá a nonverbális összetevőre.

Jóllehet mind a formáció, mind a sensus meghatározása csak „megközelítő” jellegű, ez teszi lehetővé, hogy azokról *interszjektív* diszkussziót lehessen folytatni.

(3) $A/[vb[=é]+z](Ve.3)$: A $Ve.1$ és a $Ve.2$ típusú vehikulumokból létrehozott *vehikulumkettős*.

A $Ve.3$ vehikulumpár két csatornán (egy *vizuálison* és egy *auditívon*) egyszerre jut el a vevőhöz (a befogadóhoz).

Ha a partitúra már agogikai információkkal dúsított, a befogadás a dúsítás szükséges és elegendő, illetőleg a lehetőségekhez képest optimális volta kontrollálására szolgálhat.

Ha a partitúra még nem dúsított, a befogadás célja lehet az optimális dúsítás szemiotikai-textológiai eszköztárának létrehozása és magának a dúsításnak a végrehajtása.

A Ve.3-hoz rendelhető *formáció* létrehozható a partitúra alapján. A Ve.3-hoz rendelhető *sensus* pedig a korábbiak során említett kördiagram megfelelő alkalmazásával „közelíthető” meg.

(4) A/[vb[=é]+z](Ve.4): Az *ének* és a *zenei kíséret* mediális összetevőket *videokazetta* egyesíti.

A Ve.4 vehikulum vizuális csatornán jut el a vevőhöz (a befogadóhoz).

Ha a befogadó rendelkezik a gesztusok, a mimika és az ének+zene összetevő interpretálásához szükséges eszköztárral, a befogadást annak felhasználásával hajtja végre.

Ha ezzel nem rendelkezik, a befogadás célja egy optimális szemiotikai eszköztár létrehozása, majd annak alkalmazásával magának a befogadásnak a végrehajtása lehet.

A befogadás eredményének a bemutatása az ének+zene összetevő adekvát reprezentálása mellett megkívánja a videofelvétel fotogramokra bontását is, hogy a bemutatáshoz megfelelő „hivatkozási alapot” lehessen csatolni.

(5) A/[vb[=é]+z](Ve.5): Az *ének* és a *zenei kíséret* mediális összetevők egy *játékfilm* részei.

A Ve.5 vehikulum, hasonlóan a Ve.4 vehikulumhoz, vizuális csatornán jut el a vevőhöz (a befogadóhoz).

A Ve.5 vehikulum befogadására és interpretálására vonatkozóan ugyanaz mondható el, mint ami a Ve.4 vehikulummal kapcsolatban, azzal a minimális

eltéréssel, hogy a bemutatás számára nem egy videofelvételt, hanem a szóban forgó filmet kell fotogramokra bontani.

ZÁRÓMEGJEGYZÉSEK

1. Székfoglalóban először egy szöveg meghatározást fogalmaztam meg. Ezután egy egyszerű példa változataival azt mutattam meg, hogy egy *verbális* képződmény szövegsége nem *nyelvi szövetének* megformáltságától függ, hanem attól, hogy rendelhető-e hozzá egy szerves egységet képező *tényállás-konfiguráció*.

Mint hogy ennek alapján a verbális képződmények szövegségének eldöntésében a *tényállás-konfigurációk szerveződése* játssza a központi szerepet, ennek megállapítása nem hajtható végre kizárólag nyelvészeti eszközökkel, a szövegek elemzésével és leírásával foglalkozó diszciplína tárgy tartománya részben kívül esik a nyelvészet tárgy tartományán.

2. Ezt követően egy nyelvi képződmény textológiai megközelítésének lehetséges tárgyait foglaltam össze. A következőkben azt fejtegettem, hogy a szövegség mibenlétével foglalkozó diszciplína elnevezéseként félrevezetőek a *szöveggrammatika*, *szövegnyelvészet*, *szövegelmélet* és *szövegtan* kifejezések, ha valamennyi más-más ok következtében is.

Ezekre a tényekre támaszkodva soroltam fel azokat a megfontolásokat, amelyek engem arra indítottak, hogy ezt a diszciplínát *szemiotikai textológiának* nevezzem, és ténylegesen – meghatározott tulajdonságokkal rendelkező – *szemiotikai* diszciplínaként építsem fel.

Hogy mit jelent e diszciplína *szemiotikai* jellege, arra azonban az eddigiekben csak néhány tulajdonsága felvillantásával utalhattam. Ezt egészítem ki itt egy-két megjegyzéssel.

Mint hogy egy komplex jel *szemiotikai komplexitása* nemcsak a jelösszetevők nagyságrendjétől függhet, hanem *médiumspecifikus összetettségétől* is, a szöveg *szemiotikai* fogalmának körébe beletartoznak a *multimediális szövegek* is. Ez újabb érv annak alátámasztására, hogy a szövegek elemzésével és leírásával foglalkozó diszciplína tárgy tartománya kívül esik a nyelvészetén.

3. Ezt a tényt tartottam szem előtt, amikor eldöntöttem, hogy székfoglalóban – egy irodalmi szöveg kapcsán – legalább utalásszerűen foglalkozom a multimediális szövegek elemzésének egy-két alapkérdésével is.

A szemiotikai textológia tárgy tartománya azonban kívül esik az irodalomtudomány tárgy tartományán is. Szemléltető példaként csupán azért választottam irodalmi szöveget (és annak multimediális változatait), mert az irodalmi szövegek elemzése megformáltságuk nagyfokú komplexitása következtében kedvelt tárgya szövegtani elemzéseknek. Ugyanilyen joggal választhattam volna egy ipari termék illusztrált leírását, egy comicsként megformált szakszöveget, egy audiovizuális reklámszöveget, bármilyen tárgyú filmet stb.

Következtetésként megállapíthatjuk, hogy a multimediális szövegek megformáltságát vizsgáló szövegcentrikus diszciplínák a humán tudományok körébe tartozó *önálló létjogosultságú* képződmények.

4. Miután – ahogy remélem – eléggé informatív képet adtam a szemiotikai-textológiai kutatás természetéről, és arról a státusról, amelyet a diszciplínák között elfoglalhat, azt hiszem világossá vált, hogy

- a szemiotikai textológia elmélete szervesen egészíti ki a szövegtani kutatás területén a magyarországi kontextusban eddig elért eredményeket, valamint hogy
- más (elsősorban a kognitív) tudományokkal együttműködve hozzájárulhat a szövegértési és szövegalkotási kompetenciának a jelenleginél magasabb szintre való emeléséhez.

IRODALOM

A székfoglalóban érintett témákra vonatkozó részletesebb információk magyar nyelven többek között a következő művekben található:

Petőfi S. János:

Az explicitég biztosításának feltételei és lebetőségei természetes nyelvi szövegek interpretációjában. A szemiotikai-textológiai értelmező interpretáció néhány aspektusa. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézete, 1996.

Egy poliglott szövegnyelvészeti-szövegtani kutatóprogram. [= *Officina textologica*, 1.] Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó, 1997.

A szöveg mint komplex jel. Bevezetés a szemiotikai-textológiai szöveg szemléletbe. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2004.

Szövegkompozíció és jelentés. Témák és megközelítések a szövegtani kutatásban. [= *Szemiotikai szövegtan* 18.] Szeged: JGYF Kiadó, 2007.

Benkes Zsuzsa – Petőfi S. János:

A vízjel nem tűnik el olyan könnyen. Versek megformáltságának megközelítése kreatív gyakorlatokkal. Budapest: Tinta Könyvkiadó, 2006.

Petőfi S. János – Benkes Zsuzsa:

A szöveg megközelítései. Kérdések-válaszok. Bevezetés a szemiotikai szövegtanba. Budapest: Iskolakultúra Kiadó, 1998.

A multimediális szövegek megközelítései. Kérdések-válaszok. Bevezetés a statikus 'verbális elem + kép/diagram/...'-típusú komplex jelek szemiotikai szövegtanába. Budapest: Iskolakultúra Kiadó, 2002.

Erdy János
Bochtovich Ruffözse

Wenzel Gusztáv

Jábiar Gabon
Nagy János

Terintetes Nagygyűlés! Arany Sándor

Minia felemelő szabályainak 32. §-a egy szót:
Mindem sziornon választott tag, a külső kövétel
lével, osztályába tartozó dolgot felolvasásával,
vagy személyes meg nem jelenhetős esetén beüldé
sével, legfeljebb egy év alatt sűrűt foglat; külsőben meg
választása meg nem működően:

Tehetnek esetek, melyekben kivált vidéken la
kolé gátolhatna a határidőt megtartani: de hallga
tag elvérsni e szabály meg nem tartatását, amlyet
tesz, mint örves szabályzatunkat erőlköndt terintetes
át sűrűségteleu. figyelucssé lemmia J. Aradim
Judithányba koratit tehát, hogy egyelőre a
határidőt s sűrűfoglatás által meg nem
határidőltessék, az 186

...mállo szabályainak 32. §-án egy ...
...választott tag, a hitközség kivétel
...tartozó dolgotat felolvasásában
...megnem jelenhetés esetén beüresíti
...egy évtől több foglalt; hitközség meg
...megnem üresítésén.
...széklet, melyekben azaz a kivétel
...a hitközség megválasztásának helyét
...megnem tartókat azaz
...széklet szabályaitól erősen eltérő
...figyelmeztetése kérelem 1861.
...széklet.

Judikációjába hozakirtek, hogy egyelőre
1861. választott székfoglalás által megválasztott
1862. évig nem a hitközség kivétel, az 1861.
évre pedig a hitközségi hivatalt oda utasítottuk, jó
székletben tartás végett az újdon választottakat,
míg széklet nem foglaltat, a sorozatba fel ne vegye.

Jan. 26. 1865
Balla János
Lajos János
Kollár Ernő

853
1865
Könyv Igazgató
Könyvtár Lisszly
Johann Knapczyk
Könyvtár

